

אילת כרמי ומירב הימן: חמדה

תמנע זליגמן
אוצרת בכירה, בית טיכו

התערוכה "חמדה", כשם שירה הקלסי של דליה רביקוביץ המתאר רגע של חסד, מפגישה יחד שתי עבודות וידאו משמעותיות של אילת כרמי ומירב הימן: "חמדה" מ-2025 שזו הצגת הבכורה שלה, והצגה ראשונה במוזיאון של "זהרה" מ-2021. שתי העבודות שונות מאוד זו מזו אך בשתייהן מתואר מהלך חיים מבעד לעיני אישה, ויחד הן מעמידות עולם מקביל, שנראה מוכר מצד אחד אך מתרחש במקום אחר ובזמן אחר מצד שני; עולם דיסטופי, שנוצר בעקבות טראומה קיומית, ובה־בעת חותר ליצירת אוטופיה חדשה. כרמי והימן, שיוצרות ביחד מאז 2014 ושיתוף הפעולה ביניהן הוליד שפה אמנותית משותפת, עוסקות בעבודותיהן בנשיות, בקשר לטבע, במולדת ובמציאות הישראלית השבירה.

עם הכניסה לבית, מהדהד בחלל קול רך של אישה, המנכיח את קיומה עוד בטרם ההיחשפות ל"חמדה". כשנכנסים לחלל התצוגה, רואים שוט ארוך של דמויות נשים מחזיקות בידיהן צמחים ועציצים וחוצות שדה עזוב בדרכן למבנה נטוש. עם התקדמות העבודה, נחשף עולם נשי שמתקיים במציאות חדשה אך שורשיו נעוצים במסורת ובפולקלור. לאחר שנמלטו מצורת הקיום הרגילה, הנשים מעמידות מערכת חיים עצמאית המספקת את כל צרכיהן, ואט־אט נהפכות לעמוד חי שהולך ומתגבש ושואף לתמוך בתקרת המבנה הרעועה. נשים בכל שלבי החיים מיוצגות על העמוד הזה: ילדות טרם התבגרותן, נערות, נשים צעירות - אחת מהן בהיריון והשנייה מיניקה - ונשים מבוגרות. לכל אחת מהן נועד תפקיד מסוים בבניית הקהילה, שקשור בדרך־כלל למחזור החיים ולקיום הקבוצה: אחת קולפת פרי ומאכילה את חברותיה, אחרת אוספת את השאריות כדי ליצור דשן, אחת מנביטה את הזרעים ואחרת מרפאת.

כמה פעמים שבה המצלמה ומתמקדת במרפאת שמורחת משחה על זרועה של אחת הנשים המתכסה בקליפת עץ, חלק מתהליך גלגולה לעץ. מיתוס דפני, שבניסיונה הנואש לברוח מחיזוריו של אפולו נהפכה לעץ דפנה, מתגלה לנגד עיני הצופים וכמו מרמז על הסצנה הראשונה של הנשים הנמלטות. הדימוי הראשי של העבודה, עמוד הנשים, יונק את השראתו מה'קריאטידה' היוונית - אותו עמוד תומך שעוצב בדמות אישה ונראה בארכיטקטורה היוונית. ה'קריאטידות' שפירושן 'העלמות מקארייה', נקראו כך על שם עיר עתיקה סמוכה לספרטה שבטבורה שכן מקדש לאלה ארטמיס. הקריאטידות קשורות לארטמיס וכנראה גם לנשות קארייה ששועבדו בעקבות בגידת העיר באתונה. ב"חמדה" הנשים מלפפות עמוד, ועם התקדמות העבודה עושות אותו לעמוד חי.

בחלוף העונות ולמראה הנשים העצמאיות שמספקות את מזונן לעצמן ומרפאות את עצמן, מתגלים גם המסרים הפמיניסטיים והסביבתיים השזורים בעבודה. האדמה כבר אינה קיימת בה, ומה שנתר הוא הרעיון של הטבע ושל האדמה המיוצג באמצעות הצומח המקומי מימי התנ"ך ועד ימינו: רימונים, תמרים, חרובים, שקדים, אגוזים, צמח היהודי הנווד, עצי אורן ועוד. ממש כמו המטפורה של היהודי הנווד שנגזר עליו להיעקר מאדמתו, על הנשים הנראות כאן ליצור קהילה אורגנית וכלכלה עצמאית במנותק מן הקרקע. במציאות החלופית שנוצרה בעקבות שבר זה הן נידונות להיות העמוד התומך של המבנה, לעמוד במקומן עד סוף הימים, לגבור על אסונות טבע ולהתפתח באיטיות לצורת חיים אחרת. דרך הטראומה - וזה המקום להזכיר, שסצנת הפתיחה של הנשים הנמלטות על נפשן צולמה ב־3 באוקטובר 2023, ארבעה ימים לפני שהתמונה התגלמה במציאות בצורתה האכזרית ביותר והתבררה כנבואית - ובכן, דרך הטראומה, חילופי העונות והאתגרים של הטבע נשאר השאלה, האם שם הן מצליחות לדעת חמדה.

"זהרה", עבודת הווידאו שקדמה ל"חמדה", עוקבת באופן דמוי חלום אחר סיפורה הטרגי של זהרה לביטוב (1927-1948), הטייסת הראשונה בחיל האוויר הישראלי שנספתה עקב תקלה טכנית, כש מטוסה התרסק על חומת מנזר המצלבה בירושלים. העבודה משחזרת את הטיסה האחרונה הזאת ואת פינוי הטייסת הפצועה לבית החולים בידי רות דיין, אשתו של משה דיין שהפקד באותם ימים על מערב ירושלים. שתי הגיבורות מתוארות בה גוררות כנף נוצות עצומה ושבורה, המרמזת למטוס המרוסק ולסיפורו של איקרוס גם יחד. נוכחותה המתמדת של הכנף, הכבדה והארעית בעת אחת, מצביעה על גורלו של האיבר שהיה פעם מלא חיים ועתה הוא חסר תועלת.

בצילום העבודה בירושלים של ימינו ובהבלטת הקשרה להיסטוריה המודרנית של העיר ולמיתולוגיה שלה, "זהרה" מגישה למתבונן חזון רך ועוצמתי גם יחד של תמיכה נשית הדדית ושל אמפתיה. ה"תפאורה" האופפת את גיבורותיה והמעבר התודעתי שהן חוות מזמנים לצופים מסע דמוי חלום בנופי עיר סואנים, שסופו שחרור עדין ופואטי מן החיים.

על אף ההבדלים ביניהן, "חמדה" ו"זהרה" מדגימות את עולמן המושגי של אילת כרמי ומירב הימן: עולם נשי ארכיטיפי המתבסס על דמויות מופת היסטוריות ובה בעת מציג נשים רגילות שכל אחד יכול להזדהות עימן או לחוש אמפתיה כלפיהן. התערוכה קשורה גם לאנה טיכו, שעם השנים זכתה למעמד אם האמניות בישראל. מעניין לקרוא את עבודותיהן מבעד למורשת האמנותית שלה, לציורי ירושלים שלה ולדיקנאות הנשים שרשמה. כפי שעולה מקירות התצוגה, טיכו נטתה לתאר דמויות נשים, צעירות ומבוגרות כאחד. תיאורי הזקנות החכמות שלה מהדהדים בעבודות הווידאו של כרמי והימן. בהצגתן בבית טיכו, סמוך לדיקנאות של אם האמניות, משקפת יצירתן את הנוף התרבותי וההיסטורי של ירושלים ומחברת את העבר עם ההווה.

בגינה, בקשר תמטי ליצירות הווידאו המוצגים בתוך הבית, הוצבו שתי עבודות חדשות – דימויים חדשים בתיבות האור, "שרך ואקליפטוס", ועבודת וידאו נוספת על שלושה מסכים "לילות כימים, ימים כלילות". העבודות קשורות המקום שמוצגות בגינת בית טיכו שואבות את השראתן מצמחיית הגן קשורות לעבודות המוצגות בתערוכה שבתוך הבית. בתיבות האור, "שרך וקוציץ" ועלים וענפים מן הגן צולמו ועובדו דיגיטלית כדי ליצור אשליה של תבליטי אבן בחזית הבית. אלה מזכירים כותרות עמודים ותבליטים יווניים עתיקים, וכך רומזים לעבודות "חמדה" ו"זהרה".

עבודת הווידאו התלת-ערוצית מציגה תנועה מחזורית אינסופית באמצעות רטט קל של עלים שיוצרים הגופים האנושיים מתחתיהם. העלים והענפים – כשלעצמם תוצר של התבוננות ממושכת ומלאכה – מוצגים בתערוכה. כרמי יצרה אותם בקפידה כשם שיצרה את הכנף המוצגת של זהרה, ובתוך כך הביאה בחשבון את צלליהם המשתנים עם חילופי העונות ואת יחסי הגומלין בין צבעי הנוצות הזוהרים. כך, משלימות יכולות הציור והפיסול של אילת כרמי יחד את מיומנות הצילום של מירב הימן ומעניקות יחד ממד פרפורמטיבי לחפצים שבעבודות הווידאו.

שתי העבודות שבגן מדגישות את הניתוק שלנו מן האדמה ומן הטבע. בשתייהן חומרי הטבע משתנים והופכים לחומרים לא-טבעיים: לעלים ונוצות עשויים פלסטיק וצבעים בצבעי-שמן ולדימויים דיגיטליים. ככל שהאמניות מחוברות לטבע וככל שהמחזוריות והקיימות נוכחות ביצירתן, כך הן גם מצביעות על השבר והניתוק ממנו.